

MIKKO KALLIONSIVU

Mitä tulee perään

Don DeLillo, *Putoava mies* (Falling Man, 2008). Suom. Helene Bützow. Tammi, Helsinki 2008. 323 s.

”Nämä ovat jälkeisiä päiviä. Jälkeen on nykyään kaiken mitta.”

Kirjailija Don DeLillo on kiistatta yksi amerikkalaisen nykykirjallisuuden kärkinimistä, tarkkasilmäinen ympäristönsä havainnoitsija. DeLillon uusin romaani, vuonna 2008 suomennettu *Putoava mies* kuvaa vangitsevasti politiikan, rakennusten ja elämien raunioita, sitä hämärää ja pölyistä maailmaa, jonka syyskuun yhdennentoista terrori-iskut ovat tuottaneet. Romaani kommentoi niitä taloudellisia, sosiaalisia ja etenkin psyykkisiä vaurioita, jotka vuoden 2001 terroristi-iskut kirjailijan kotimaassa aiheuttivat.

Romaanin maantieteellinen keskus on New York, kaupunki maailman keskipesteessä. Samalla tarina liikkuu kaukana ajassa ja paikassa. 60-luvun maanalainen poliittinen liikehdintä Berliinissä, Italian punaiset prikaatit, Irakin ja Iranin välinen sota, nykypäivän muslimisiirtolaiset, taidevälityksen ja ammattipokerin kansainvälinen, nomadinen maailma – kaikki nämä liittyvät tavalla tai toisella hämmentävään kokonaisuuteen.

Kirjan puhuttelevuus syntyy siitä, että sen hienoviritteisessä kerronnassa dramaattiset vastakohtat – hyvä ja paha, totuus ja valhe, politiikka ja

yksityiselämä – sulautuvat saumatta toisiinsa. Ja tällä kertaa henkilöhahmojen tunteiden kuvaamiseen, Don DeLillon tuotannossa usein varsin minimaaliseen tai suorastaan tahallisen minimalistiseen elementtiin, on kiinnitetty myös erityistä huomiota. Kirjan henkilöt vaikuttavat todellisilta henkilöitä eivätkä vain itseironisilta meemiprosessoreilta. He osoittavat kohtaamiensa katastrofien edessä niin pelkoa kuin urheutakin. Epävarmuus sekoittuu päätäväisyyteen, varmuus empimiseen. Massiivinen isku tuttua ja turvallista kohtaan on kääntänyt maailman ohella arkitajunnankin päälaelleen.

Tämän kriisin tuottamat yhteisöllisyydet ovat paljolti harhaa, tuntuu kirjailija sanovan. Mutta toisaalta takertuminen itsessään on hyvin todellista. *Putoavassa miehessä* palataan kerta toisensa jälkeen väärin tunnistamisen, tiedon puutteen ja muistamattomuuden teemoihin. Tietämättömyys on osin itse valittua. Menneisyyttä koskeva tieto rappeutuu väistämättä, mutta tämän rappeutumisen kieltäminen ja toisaalta muistojen keksiminen ovat yhdenlaisia turvarättejä. Teoksen keskeiset henkilöt pyrkivät – tai oikeastaan joutuvat – kukin kohtaamaan syyskuun yhdennentoista jälkeisen, pysyvästi muuttuneen maailman

omalla tavallaan. He etsivät ja soveltavat tilanteeseensa jotain sattumanvaraista, taikauskoa lähentelevää modernia rituaalia.

Kyvyttömyys ilmaista tai edes ymmärtää tapahtuneen merkittävyyttä ja merkitystä lomittuu kyvyttömyyteen saavuttaa todellista kontaktia tai läheisyyttä. Mutta sanottu ei koske vain ihmissuhteita. Myös laajemmat yhteisölliset reaktiot ovat oudosti raihteiltaan. Jopa teoksen keskivaiheilla kuvattu rauhanmielenosoituskin vaikuttaa siihen osallistuneista jotenkin väärältä, määrittelemättömällä tavalla asiaankuulumattomalta. Missään nimessä kyse ei ole ideologisesta turva-aikeista. Lianne, toinen teoksen päähenkilöistä, kokee olonsa itse asiassa *ubatuksi*. Hänen mieleensä muistuu nuoruuden matka Kairoon ja jumiutumisen paikallisten miesten muodostamaan tiiviiseen väkijoukkoon. ”Väkijoukkona oleminen oli uskonto sinällään riippumatta siitä, mitä väki oli kokoontunut juhlimaan.” Juhlat ovat nyt toiset, mutta tunne yhtäaikaisesta ulkopuolisuudesta, ahdistavasta erillisyydestä ja silmittömästi puristavista massoista on sama.

Muuttunut maailma

Tunne sivullisuudesta jopa oman elämän, omien mielipiteiden tasolla näyttäisi viittaavan romaanissa takaisin modernismiin ja erityisesti eksistentialistisiin teemoihin. Jokainen on romaanin maailmassa hiukan syrjässä ja väärässä paikassa. Silti kirjailija palauttaa kaiken väistämättä takaisin syyskuun yhdenteentoista ja tätä kautta tilanteen väistämättömään historiallisuuteen – ja toisaalta terrorin ja vastaterrorin näennäiseen historiattomuuteen. Lianne ei edes osallistu rauhanmielenosoitukseen siksi, että kannattaisi siellä ajettua näkökulmaa. Hän yksinkertaisesti haluaa näyttää pojalleen tämän kansalaisrituaalin kautta, ettei median nopeasti kutoma merkitysten uusioverkko, geopoliittinen hysteria, vastaa kaikkien amerikkalaisten todellista mielipidettä. Loppujen lopuksi varmaa kun on ainoastaan se, että maailma on muuttunut. Vanhat poliittiset mallit ovat luhistuneet. Tahallinen ja tahaton väärin ymmärtäminen ovat murskattua tulkintaa, entisten totuuksien pölyisiä ja savuavia raunioita. Rikki raastettu ei-kenenkään-maa ei kuitenkaan ole autio. Aaveiden kaltaiset piilo- ja puolimerkit kummittelevat kaikkialla. Ja jossain taustalla kohoavat jo rakennustelineet. Uusia totuuksia rakennetaan vaivihkaa kuin rintavarustuksia, kylmän laskelmoivasti, kylmän sodan uudelleenlämmittelyn hengessä.

Erääksi DeLillon kirjailijanuran keskeiseksi piirteeksi voi nähdä sen, että hän pyrkii tuotannollaan osoittamaan kollektiivista muistiamme runtelevan konsumeristisen Alzheimerin taudin vaarat. Muistamattomuuden tilassa oleva yhteiskunta on erityisen haavoittuvainen manipulatiolle, totalitaristisille impulsseille; kirjallisuus taas on yksi niistä keinoista, joilla tätä turtuneisuutta vastaan voidaan taistella. Mielenkiintoiseksi tämän projektin tekee tietenkin se, että kirjailijan itsensä valitsema asetelma tavallaan dekonstruoidaan jo valmiiksi viemällä se ironian ja satiirin keinoin äärimmäisyyksiin. Kyse on osittain suojautumisstrategiasta. Toisaalta

realismi nähdään tyyllilajina riittämättömäksi. Arjen läpäisevää turtuneisuutta kun voi kuvata oikeastaan vain karrikoiden. Ellei tiedollista anemiaa lasketa, ei kirjailijan esittämänä ongelmana ole varsinaisesti puute – ainakaan missään perinteisessä merkityksessä. Juuri yltäkylläisyys, yltäkylläisyyden propagointi passivoi. Vapaa tahto nujertuu autististen mediämielikuvien ja lepertelevän mainosjargonin tukahduttavan massan alle. Kerta toisensa jälkeen ja kieli poskessa kuvataan, kuinka asioiden vakavasti ottaminen on lähes mahdotonta maailmassa, jossa asioiden viihteeksi lyöminen on johtava teollisuudenhaara.

Mielenkiintoiseksi tämän DeLillon diskursiivisen interventio tekee tietenkin se, että se toteutetaan pettämättömän tyyllitajun ohjaamana – siten, että lopputulos on aidosti romaanigenreä uudistava. *Putoavaa miestä* edeltävistä teoksista on mainittava erityisesti kolme. Vuonna 1986 suomennettu *Valkoinen kohina* on kirjailijan hyperironinen läpimurtoteos, jenkkilän kulttuurikoomaa suomiva postmodernin romaani-genren klassikko. 1989 suomennettu *Vaaka* on vastaava poliittinen anatomia. Siinä kuvataan armottomasti selvästi fiktiivisen Lee Harvey Oswaldin hyväuskoisuus ja alttius manipulaatiolle. Kyvyttömyys lukea itseään ja ympäröivää politiikan maailmaa on romaanin temaattisessa keskiössä, samoin tästä kyvyttömyydestä kumpuava kansallinen tragedia. Edelleen, tiiliskivimäisessä, mutta yhtä kaikki hypnoottisesti otteessaan pitävässä *Alamaailmassa* (1999) maalataan laajoilla vedoilla kokonaisen aikakauden klaustrofobinen mielenmaisema. Kirjailijan onnistuu vangita elävästi kylmän sodan arkijunnan takana piileskelevä aitoamerikkalainen hysteria, kuolemanpelon ja kuolemanvietin demoneiden riivaama haiseva piilotodellisuus. Ja *Putoava mies* taas osoittaa tavallaan takaisin tällaisen maailman mahdollisuuteen – joskin vain tuskin havaittavana yöökkäyksenä.

Epäilyjen kirja

Keskeisin ja toisteisin uusimman romaanin vertauskuvista, sen empaattinen fokus, on tietenkin vapaassa pudotuksessa oleva ihminen. Yksi *Putoavan miehen* ilmeisimmistä vapaasti putoajista sen toinen päähenkilö, Keith. Hänen entinen valkokaulustyön määrittämä elämänsä tuhoutuu iskujen myötä. Miehestä sukeutuu rauhaton, maailmaa levottomasti kiertelevä ammattimainen pokerinpelaaja, joka ”ei ansainnut niin paljon että tällainen elämä olisi ollut käytännölliseltä kannalta oikeutettua” ja jolle uusi elämä on ”jälkeisiä päiviä ja nyt vuosia, tuhat huohottavaa unta, ansaan jäänyt mies, korjatut raajat, uni halvaantumisesta, henkeä haukkova mies, uni tukehtumisesta, uni avuttomuudesta.” Todellisuuden pölyisessä erämaassa ainoita lepopaikkoja tälle urbaanille nomadille ovat kasinoiden tekokeitaat sisävesiputouksineen ja muovipalmuineen.

Keith toki edustaa teoksessa loppujen lopuksi vain itseään, yhtä elämää loputtomassa moninaisuudessa. Toisaalta kirjailija esittää myös, että putoavan miehen hahmo ylipäätään on eräänlainen tuntemattoman sotilaan siviilivastine. Jokainen syyskuun yhdennentoista tapahtumat läpikäynyt on matkalla tyhjiön halki. Kaikki tarinat, myytit ja instituutiot, jotka ennen iskuja sitoivat olemassaolon merkitykseen, ovat irrottaneet otteensa. Tämän surun erityispiirre on juuri se, että se yhdistää anonyymisti. Samalla se tekee suremisesta itsestään kasvotonta, irrallista.

Keithin vastapoolina taas toimii eräs pohjoistorniin koneella iskenneistä terroristeista, Hammad. Terroristi on DeLillon uusimmassa romaanissa henkilö, joka tyypistää maailman yhdeksi ainoaksi kertomukseksi. Ja koska tämä kertomus on luonteeltaan yksinäinen, sisältää se romaanin merkityspakoissa todellisuudessa väistämättä myös muutokseen tähtäävän, itsetuhoisen salajuonen. Delillomainen logiikka on tässä yhteydessä aukoton. Keith, joka ei näytä alun perinkään pihittäneen politiikasta, selviää iskuista

hengissä ja joutuu henkisellet tuuliajolle. Hammad taas valitsee yhden totuuden tien ja kärsii tietoisesti valintansa seuraukset. Tässä ei kuitenkaan ole kaikki. Näennäisestä monomaanisuudestaan huolimatta jopa Hammad on vapaassa pudotuksessa. Hänet on nimittäin tehty inhimilliseksi perinteisellä, mutta toimivalla tavalla. Ensinnäkin hänen turhautumisestaan ja vihaansa kuvataan hyvin uskottavasti sisältä päin. ”Vääräsilmaiset miehet ja naiset nauroivat televisiossa”, miettii Hammad vihollisen maaperällä asuessaan, ”ja samaan aikaan heidän sotavoimansa häpäisivät kahden pyhän kaupungin maan”. Toisekseen Hammad hautoo salassa vakavia epäilyksiä tehtävänsä suhteen, vaikkei paljastakaan tätä tovereilleen. Hän ihmettelee vihollisensa banaalia arkisuutta, sunnuntailenkkailijöiden rentoutta, vanhojen amerikkalaismiesten suonikkaita käsiä. Nämäkö ovat maailman herroja?

Jos kohta *Putoava mies* käsittelee uskonnon kaapuun puettua fanatismia, on teoksessa vähintäänkin yhtä tärkeällä sijalla maallistunut usko – usko jatkuvuuteen ja pelko tämän jatkuvuuden puuttumisesta. Esimerkiksi Liannea vainoavat yhdessä päivässä bestselleriksi muuttuneen Koranin alkusanat *Tämä on Kirja jota et voi epäillä*. Nimenomaan epäily kaikkea mahdollista kohtaan on nykypäivää. Kuten Liannen äiti Nina, eläkkeellä oleva taidehistorioitsija toteaa: Jumala oli ennen urbaani juutalainen, mutta nyt hän on palannut takaisin autiomaahan. Jumala on kyllästynyt amerikkalaisiin. Näiden sanojen kautta koko maailma ajautuu tuuliajolle. Mikä pahinta, shokin tuottamista mielikuvista muodostuu uneksijoilleen vankeiloita.

Iskujen merkitys

Mikä sitten on 9/11-iskujen viimekätinen merkitys, miten ne tulisi DeLillon mukaan ymmärtää? Ylipäätään kannattaa huomata, että vuoden 2001 jälkeen sekä itse iskujen, että niiden poliittisten ja sosiaalisten vaikutusten kuvaamisesta on

tullut amerikkalaisessa fiktiossa suorastaan vakiotavaraa. Osa tällaisesta tuotannosta keskittyy kuvaamaan kaapattujen koneiden klaustrofobisia tapahtumia. Tällöin mainittu kohtalokas päivä itsessään on enemmän tai vähemmän tarinoiden aihe, pieni kasaan puristettu paketti täynnä pakkokauhua ja tirkistelynhalua. Toisissa teoksissa taas pyritään ensisijaisesti hahmottelemaan terroristien itsensä taustaa, persoonallisuutta ja henkilökohtaisia motiiveja. Kummassakin suuntauksessa jo kadotettua rekonstruoidaan tiedossa olevien hajanaisten faktojen avulla – eikä kirjailijan tarvitse välttämättä huolehtia jälkeisvaikutuksien arvioinnista, ovathan silmittömät väkivallanteot itsessään enemmän tai vähemmän tarinan lopullinen päätepiste. Toisaalta iskut voi merkityksellistää myös uuden alkuna, kuten usein tehdäänkin.

Amerikkalainen 9/11-fiktio on tasoltaan hyvin vaihtelevaa ja sen kautta kaupataan hyvin monenlaista, usein varsin puolivilaistakin näkökulmaa nykymaailmaan. DeLillon uusimman ansioista ei kuitenkaan ole epäilystä. Tähän on montakin syytä. Ensinnäkin romaani kurkottaa onnistuneesti kohtalokkaan päivän kummallekin puolelle, niin tapahtumien syntyyn vaikuttaneisiin tekijöihin kuin sen luomaan uuteen maailmaankin. Toisaalta ei unohdeta myöskään itse kauhunhetkien kuvaamista. Tämä puoli tehdään kuitenkin hyvällä maulla ja taitavasti. Kuva kriittisistä hetkistä rakentuu pala palalta. Kauhu havainnollistuu lopulta muutamalla lyhyellä, mestarillisella siveltimenvedolla.

DeLillo ei myöskään tarjoa tapahtuneesta poliittista tai moraalista patenttivastausta lukijalleen. Päinvastoin, hän tutustuttaa lukijansa maailmaan, jossa varmuus yhdestä ainoasta tulkinnasta on varattu ainoastaan uskonnollisille fanaatikoille ja poliittisille demagogeille. Ne romanin kohdat, joissa politiikkaa sivutaan suoraan, ovat tahallisen kärjistettyjä. Kirjailija yksinkertaisesti näyttää, millaiset puitteet on tultu luoduksi sille totuudelle, joka samalla kieltäytyy asettumasta näin yksinkertaisiin muotteihin. Selvää

on ainoastaan se, ettei yksiäänisyys kelpaa muuhun kuin rajoittamiseen, tyypistämiseen, tuhoamiseen ja tappamiseen. Kirjailija vihjaa kainosti, että jo *Alamaailmasta* tuttu kylmän sodan synnyttämä, dementoitunut blokki-ajattelu on hyödytön taistelussa maailmanlaajuista jihadia vastaan.

Puhdistettu elegia

Ylipäätään Don DeLillon yhtä aikaa lakoninen ja merkityksiltään rikas, eleeton ja samalla iskevä kirjoitus-tyyli on mitä parhain valinta kaikesta epäuskottavasta sentimentaalisuudesta puhdistetulle elegialle. *Putoava mies* ei monien kirjailijan aiempien teoksien tapaan ole kannanotoiltaan ironinen, eikä siinä kohdata typeryyttä sarkasmin kautta. Teos on aidosti osaaottava.

Let the latent meanings turn and bend in the wind, free from authoritative comment.

DeLillon vahvasti omaleimaiseen kieleen tukeutuvan tuotannon kääntäminen ei ole koskaan ollut helppoa, eikä se ole sitä tälläkään kertaa. Suomentaja Helene Bützow on kuitenkin tehnyt taas ammatti- maista työtä. Suomenkielisenäkin *Putoava mies* on yhtä aikaa lyyrinen ja särmikäs – siinä on sellaista säälimätöntä kauneutta, jossa ei yksinkertaisesti ole jätetty lainkaan tilaa hempeilylle. Sanaleikit leikkaavat säälimättä aikaan ja lihaan. Skalpelliinterävät ilmaukset repivät auki merkityksen kudoksen. Kivun ja kärsimyksen todellisuus kaivetaan väkivalloin esiin kuluneiden ilmausten takaa. Bützow on onnistunut muokkaamaan kirjailijan omaa kieltä ja omaa kulttuuripiiriä ruotivasta sisäpiirianalyysistä sellaisen suomenkielisen muodon, joka samalla sekä puhuttaa käännöksen lukijaa, että säilyttää alkuperäistekstin turtuneen ja samalla piilomerkityksistä rikkaan ilmapiirin. ”Kääntäylikööt ja taipukoot piilevät merkitykset tuullessa kaukana auktoriteettien lausumista.” *Putoavaa miestä* lukiessa on helppo ymmärtää, miksi Bützow sai työstään valtion kääntäjänpalkinnon jo vuonna 2001.